Danmark först och sist i Norden med fyrskepp

Mats Carlsson-Lénart text
Foto: Fiskeri & Søfartsmuseet i Esbjerg
Karta: Leif Elsby

Sverige fick sitt allra första fyrskepp när den gamla jakten Hermine lades ut med en lykta på Falsterborev 1831. Men redan två år tidigare hade danskarna inrättat sin första fyrskeppsstation, på Læsö Trindel i Kattegatt.

Fyrskeppet Læsö Trindel

Världens första fyrskepp anses ha varit det som år 1734 lades ut på Nore Sand i Themsens mynning. Ungefär 100 år senare infördes fyrskepp även i Skandinavien, vilket bidrog till att öka sjösäkerheten i farliga grund- och revområden.

Læsö Trindel är ett stenrev, c:a 13 km nordost om Læsö – inte så långt från stenafärjornas farled mellan Göteborg och Frederikshavn. Inte minst engelsmännen hade uppmärksammat riskerna med revet för sjöfarten och i slutet av 1700-talet föreslog regeringen i London att Danmark skulle lägga ut ett fyrskepp vid Trindeln. Men det skulle dröja innan något hände och under Danmarks medverkan i napoleonkrigen på Frankrikes sida 1807-14 släcktes de danska fyrarna, bl.a. Skagen och Anholt.

Britterna svarade med att stationera egna fyrskepp utanför Skagens Odde respektive Anholt Knob. Detta var dock inga specialbyggda fyrskepp utan krigsrekvirerade handelsfartyg som provisoriskt försågs med fyrljus. Skonerten ***Proselyte*** låg vid Anholt men skruvades ner av is vintern 1808-09. I stället för att lägga ut ett nytt fartyg valde britterna att erövra hela Anholt för att kunna tända den släckta fyren på ön. Britterna ockuperade Anholt ända fram till Kiel-freden 1814.

Utläggningen av ett fyrskepp på Trindeln, Nordens första permanenta, dröjde ända till 1829. Det var ett helt nytt och specialbyggt fartyg, 22 m långt och 5,6 m brett. Enligt vad historikern Knud Klem redovisar i en artikel från 1942 skickades från England kopior av ritningarna på fyrskeppet som lagts ut vid Gallopers Bank, i Nordsjön utanför Harwich, och dessa ska ha använts som förlaga till det danska fyrskeppet No. I. Dessvärre finns inga ritningar eller bilder bevarade av vare sig det engelska förebildsfyrskeppet eller Nordens första fyrskepp som byggdes för Læsø Trindel.

Den förste befälhavaren på Læsø Trindels fyrskepp var kapten Jens Johannes Heinn som ska ha haft 34 års sjöer-

Fyrskeppet Anholt Knob

Museumsfyrskeppet, Motorfyrskeppet no 1 Horns Rev i Esbjergs hamn

farenhet. Han fick titeln ***fyrskipper*** och anställde en besättning på nio man. Natten mellan 14 och 15 juli 1829 tändes fyrljuset, 20 fot över vattenytan, ombord på No. I för första gången. Den första säsongen på Trindeln blev ganska kort för No. I, den 19 december 1829 rådde redan en svår issituation i Kattegatt och fyrskeppet kunde inte ta sig till sin ordinarie vinterhamn i Helsingør utan kunde under stora svårigheter endast ta sig till Hals, hamnplatsen där Limfjorden mynnar i Kattegatt.

Redan efter nio år, 1838, flyttades Fyrskepp No. 1 till Drogden, mellan Saltholm och Amager i södra Öresund. Drogden var Danmarks andra fyrskeppsstation och markerade inseglingen till rännan mellan öarna som idag förbinds med Öresundsförbindelsens tunneldel. Förutom sin upplysande funktion var fyrskeppet också en framskjuten bas för lotsarna på Dragør.

Fyrskeppet på Læsø Trindel ersattes med ett annat och 1842 inrättades Danmarks tredje fyrskeppsstation, vilken var Anholt Knob – utanför Anholts nordöstligaste udde. För denna byggdes fyrskeppet No. 3 på Jacob Holms & Sönners varv i Köpenhamn.

Kring Læsø, omgiven av rev och grund, fanns från 1852 tre fyrskepp. Däremot byggdes aldrig någon större fyr på själva ön, även om en sådan diskuterats i flera hundra år. År 1880 byggdes däremot fyrplatsen på den lilla ögruppen Nordre Rønner, c:a 7 km NV Læsø. Landhöjningen har med tiden gjort att ögruppen mer eller mindre förbundits med Læsø tack vare det lågt liggande Rønne rev.

Fyrskeppet Lappegrund

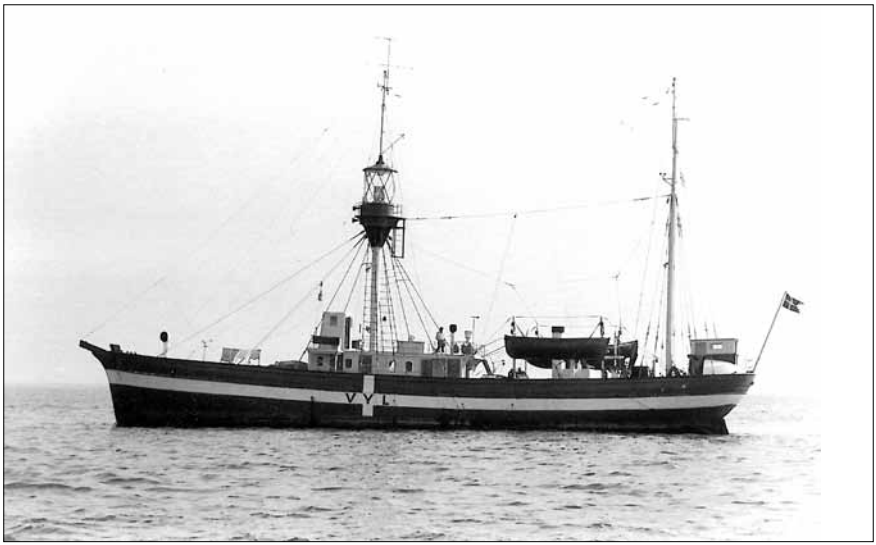

Fyrskeppet Vyl

De första nio danska fyrskeppen som byggdes (1829 - 75) hade samma längd och bredd (se ovan). Först fr.o.m. No. 10 ökades längden till c:a 30 - 32 m.
Totalt fanns 22 olika danska fyrskeppsstationer mellan 1829 och 1980. Endast tre av dessa låg utanför den långa danska västkusten, de flesta återfanns i Kattegatt och Öresund, mellan Skagens rev i norr och Drogden i söder fanns som flest 16 fyrskepp, många av dem ganska nära svenskt vatten, bl.a. Kobbergrund (väster om Fladen), samt Kattegat S, Gilleleje Flak och Lappegrund i norra Öresund.

Det sista danska fyrskeppet Motorfyrskib No. IV byggdes av ek 1920 av Rasmus Møllers varv i Fåberg som i början av förra seklet var det stora fyrskeppsbyggeriet i Danmark.

Dramatiska händelser saknas förstås inte i den danska fyrskeppshistorien. Fyrskepp No. XX var 1909 alldeles nybyggt och utlagt på stationen Vyl i Nordsjön. Under en kraftig vinterstorm i december 1909 höll inte kättingen längre utan No. XX drev mot land och strandade vid Nymindegab. En man omkom. No. XX bärgades i maj 1910 och kom åter i tjänst och var från 1926 utlagt på Skagens rev.

Fyrskeppet Vyl, strandat vid Vejers i december 1909.

Motorfyrskeppet no 1 på Møn SE. Den sista danska fyrskeppsstationen i drift.

Skagens rev var förresten, tillsammans med Horns Rev (i Nordsjön), Gedser rev och Anholt Knob, bland de allra sista danska fyrskeppsstationerna, indragna 1980.

Allra sist i drift var dock stationen Møn SE, precis som Gedser Rev en framskjuten position i öster, där Motorfyrskib No. I låg och lyste ända fram till december 1988 – strax innan Berlinmurens och Järnridåns fall påföljande år. Detta fyrskepp ligger idag som museifartyg i Esbjergs hamn, dock med stationsnamnet Horns Rev (där fyrskeppet var utlagt 1975-80) målat på sidorna.

Fyrskepp i övriga nordiska länder

NORGE Den norska kusten är lång men där har inte funnits samma behov av fyrskepp som i de nordiska grannländerna. Endast två fyrskeppsstationer har funnits i Norge, nämligen på Lepsøyrevet norr om Ålesund (1856-79) och Ildjernsflu i inseglingen till Oslo (1919-68)

SVERIGE Falsterborev fick fyrskepp tillfälligt år 1831 men jakten Hermine drogs tillbaka redan samma år. Det dröjde sedan till 1844 innan det då nybyggda svenska fyrskeppet Nr 0 ("Cyklop") lades ut på revet i vårt lands sydvästligaste vatten. Falsterborev var Sveriges första och sista fyrskeppsstation, indragen 1972.

1854 blev Grundkallen Sveriges andra fyrskeppsstation och 1859 Finngrunden den tredje. Totalt har fyrskepp funnits på 24 positioner i landet. Som flest fanns 16 stationer i drift.

De sista svenska fyrskeppen byggdes på 1920-talet, tre stora stålskepp på 34 meter. Nr 32 låg vid Vinga 1929 - 65, Nr 30. vid Grundkallen 1923 - 59 och Svenska Björn 1963 - 68 samt Nr 33 som låg vid Sydostbrotten 1934 - 64 och på Norströmsgrund 1964 - 70.

FINLAND Finlands första fyrskepp lades ut 1868 vid Snipan i Södra Kvarken (närmaste svenska fyr var Holmögadd).

Motorfyrskeppet no 2 på fyrstationen Graadyb. Målning av Chr Benjamin Olsen, 1935.

Totalt fanns fyrskepp på 12 olika stationer. Det sista fyrskeppet i Finland, Kemi i nordligaste Bottenviken, drogs in 1975.

Inte så långt från svenska vatten låg Storbrotten i norra Ålands hav där fyrskepp var utlagt 1907 - 58. Att fyrskeppet på Storbrotten minsprängts i september 1922 kan ha varit en bidragande orsak till att det nederländska fartyget Cornelis senare på hösten förliste i vattnen mellan Storbrotten och det svenska fyrskeppet Grundkallen. Detta fartygshaveri som krävde 26 liv är fortfarande något av ett mysterium. Endast en av sju fyrskeppsmän överlevde minsprängningen av fyrskeppet Storbrotten.

Andra fyrskeppsolyckor

CROSS RIP 1918 Cross Rip i Nantucketsundet, Massachusetts (USA:s östkust) var en av de mest utsatta och olycksdrabbade fyrskeppspositionerna i världen. I februari 1918 försvann fyrskeppet LV-6, sannolikt nerpressad av is, på eller i närheten av sin position. Inga rester av vare sig skeppet eller de sex besättningsmännen har påträffats men 1987 hittades en skeppsklocka vid en strand i området som förmodas härröra från LV-6

NANTUCKET 1934 Den kanske mest namnkunniga katastrofen som drabbat ett fyrskepp var när Titanics systerfartyg RMS Olympic i tjock dimma körde på Nantuckets fyrskepp utanför Massachusetts kust den 15 maj 1934. Fyrskeppet bröts itu och sjönk. 7 av de 11 besättningsmedlemmarna omkom.

VINEYARD 1944 Hela besättningen på tolv man omkom när fyrskeppet i Vineyard Sound (nära ön Martha´s Vineyard i Massachusetts) gick under i den fruktansvärda ”stora atlantorkanen” i mitten av september 1944. Just före orkanen frågade fyrskeppets befälhavare sina överordnade i land om fyrskeppet tillfälligt kunde lämna sin utsatta och isolerade position för att söka ett mer skyddat läge men han fick nej – trots att orkanen

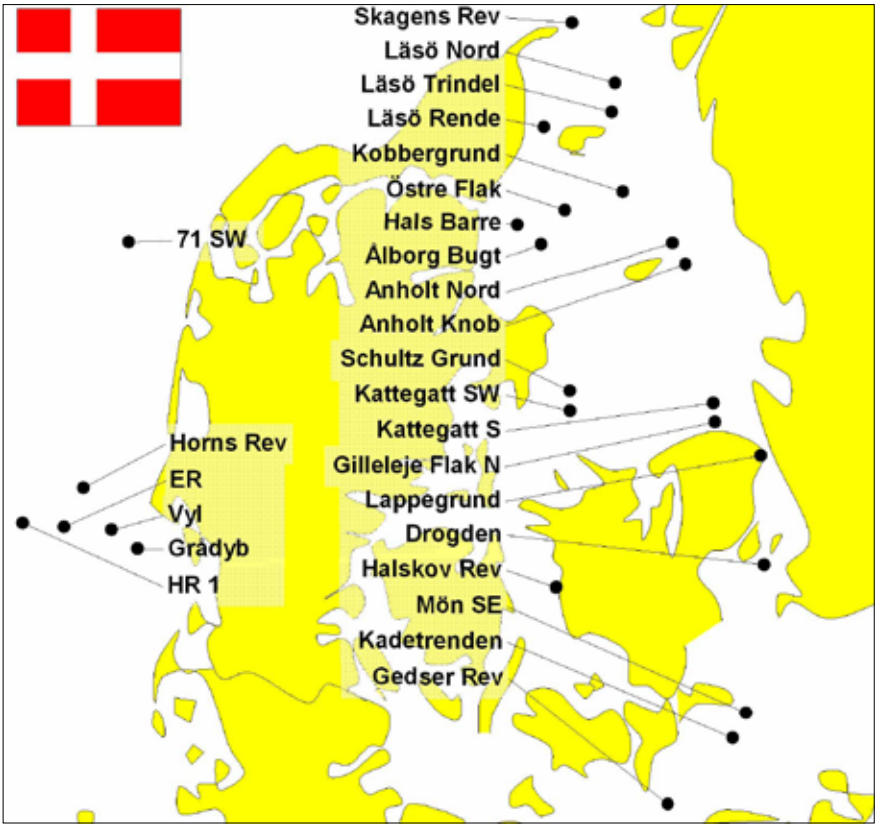

Danska fyrskeppsstationer. ER, HR 1 och 71 SW är internationella beteckningar som användes för minsvepta leder efter 2:a världskriget. Karta: Ritad av Leif Elsby

något dygn tidigare sänkt jagaren USS Warrington i havet öster om Florida, en katastrof som krävde 248 amerikanska sjömäns liv. Vindhastigheten i denna orkan nådde som mest c:a 240 km/tim.

SOUTH GOODWIN 1954 Den stormiga novemberkvällen den 26 november 1954 slet sig det brittiska fyrskeppet LV-90 från sin position på den ökända skeppskyrkogården Goodwin Sands nordost om Dover. Kollegorna på det andra fyrskeppet på dessa bankar LV-12 (East Goodwin) såg plötsligt LV-90 komma drivande förbi, mot ett fruktansvärt öde. På en plats kallad Keller Gut kapsejsade LV-90 och endast en av de elva ombord – en ung tjänsteman från jordbruksdepartementet i London som gästade fyrskeppet för att studera flyttfåglar – lyckades ta sig ut och bärgades av en helikopter efter att ha klängt sig fast vid relingen i nio timmar. Inga kvarlevor påträffades någonsin efter de övriga tio men resterna av fyrskeppet som gick under i den värsta stormen på Engelska kanalen på 200 år kan fortfarande ses vid lågt vatten.